

اثربخشی درس آشنایی با کتابخانه و اصول کتابداری: مورد پژوهی دانشجویان رشته علوم تربیتی دانشگاه شهید بهشتی

امیررضا اصنافی*، هما ارشدی**، مریم میرزایی***

دریافت: ۹۳/۰۵/۰۶

پذیرش: ۹۳/۱۱/۳۰

چکیده

هدف: هدف کلی این پژوهش، شناسایی اثربخشی درس کتابخانه و اصول کتابداری از دیدگاه دانشجویان رشته علوم تربیتی دانشگاه شهید بهشتی و ارائه راهکارهایی جهت بهبود ارائه این درس است.

روش‌شناسی: نوع پژوهش حاضر، کاربردی و روش آن پیمایشی است که با رویکرد توصیفی انجام شده است. جامعه این پژوهش، شامل ۵۸ نفر از دانشجویان دوره کارشناسی رشته علوم تربیتی دانشگاه شهید بهشتی است که طی سه سال اخیر درس آشنایی با کتابخانه و اصول کتابداری را گذرانده بودند. برای گردآوری اطلاعات مورد نیاز، پرسشنامه‌ای محقق ساخته تهیه و تدوین شد. پرسشنامه شامل ۱۹ سؤالات بسته و بر اساس طیف لیکرت طراحی شده است. تجزیه و تحلیل داده‌ها به صورت توصیفی و با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS انجام شد.

یافته‌ها: پژوهش حاضر نشان داد که برگزاری کلاس درس آشنایی با کتابخانه و اصول کتابداری برای دانشجویان رشته علوم تربیتی، تاحدودی برای آنها اثربخش بوده است. بیشترین اثربخشی این درس، به اصول چکیده‌نویسی، شیوه تنظیم فهرست منابع، آشنایی با ابزارهای پیشرفته جستجو در محیط وب و مهارت‌های بهره‌گیری از کتابخانه مرتبط بوده است.

نتیجه‌گیری: اصلی‌ترین رسالت کتابداری که یک حرفه مشتری‌مدار است، تسهیل و تسهیم در دسترسی به دانشی است که مشتری به آن احتیاج دارد. ارائه درس آشنایی با کتابخانه و اصول کتابداری، می‌تواند نقش قابل تأملی در آموزش مهارت‌های بهره‌گیری از کتابخانه و شناساندن وظایف کتابدار به کاربران داشته باشد.

واژه‌های کلیدی: دانشگاه شهید بهشتی، اثربخشی، اصول کتابداری، دانشجویان رشته علوم تربیتی.

* استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه شهید بهشتی؛ a_asnafi@sbu.ac.ir (نویسنده مسئول)

** دانشجوی کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه شهید بهشتی؛ homaarsnadi@gmail.com

*** دانشجوی کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه شهید بهشتی؛ mirzaie.ma@yahoo.com

مقدمه

دوره آموزشی را بر دانشجویانی که این درس را در دانشگاه شهید بهشتی گذرانده‌اند مورد بررسی قرار دهد.

هدف پژوهش

هدف کلی این پژوهش، شناسایی اثربخشی درس کتابخانه و اصول کتابداری از دیدگاه دانشجویان رشته علوم تربیتی دانشگاه شهید بهشتی و ارائه راهکارهایی جهت بهبود ارائه این درس است تا مشخص شود ارائه این درس تا چه میزان منجر به درک بیشتر از کارکرد و خدمات کتابخانه‌ها، وظایف کتابداران و بهره‌گیری از کتابخانه‌ها توسط دانشجویان رشته علوم تربیتی شده است. برای رسیدن به هدف اصلی پژوهش حاضر پاسخ به پرسش‌های زیر ضروری است: از نظر دانشجویان رشته علوم تربیتی، درس آشنایی با کتابخانه و اصول کتابداری، تا چه میزان توانسته است آنها را با

۱- اهمیت اطلاعات در جامعه آشنا کند؟

۲- با تاریخچه و اجزای کتاب آشنا کند؟

۳- با کتابدار و حرفه کتابداری آشنا کند؟

۴- با جنبه‌های مختلف خدمات فنی و عمومی کتابخانه آشنا کند؟

۵- انواع مختلف کتابخانه‌ها آشنا کند؟

۶- شیوه‌های جستجو در منابع چاپی و الکترونیکی آشنا کند؟

۷- شیوه‌های بهره‌گیری از کتابخانه آشنا کند؟

روش پژوهش و ابزار گردآوری اطلاعات

نوع پژوهش حاضر کاربردی است و به روش پیمایشی و با رویکرد توصیفی انجام شده است. جامعه این پژوهش، ۵۸ نفر از دانشجویان دوره کارشناسی رشته علوم تربیتی دانشگاه شهید بهشتی هستند که طی سه سال اخیر، درس آشنایی با کتابخانه و اصول کتابداری را گذرانده‌اند. برای گردآوری اطلاعات مورد نیاز، پرسشنامه‌ای محقق ساخته تهیه و تدوین شد. پرسشنامه شامل ۱۹ پرسش بسته، بر اساس طیف لیکرت و ۵ گزینه‌ای (بسیار زیاد، زیاد، متوسط، کم و خیلی کم) بود. تجزیه و تحلیل داده‌ها به صورت توصیفی و با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS انجام شد. پس از به دست آوردن روایی پرسشنامه از طریق

وظیفه کتابداران کتابخانه‌های دانشگاهی در انجام فعالیت‌های تخصصی و فنی و ارائه خدمات مرجع به کاربران خلاصه نمی‌شود. یک کتابخانه دانشگاهی، افزون بر تلاش جهت پشتیبانی از اهداف آموزشی و پژوهشی دانشگاه، رسالت آموزش کاربران جهت تسهیل بهره‌گیری از کتابخانه را نیز بر عهده دارد. به این ترتیب با آموزش اعضاء کتابخانه به منظور بهره‌گیری بهتر از منابع، هم در زمان کتابداران صرفه‌جویی خواهد شد و هم موجبات رضایتمندی کاربران را فراهم خواهد ساخت. رابینسون^۱ عقیده داشت که کتابدار باید معلم باشد. وی بیان داشت که "من خود را سرزنش خواهم کرد اگر دانشجویی به انتهای دوره تحصیل خود برسد بدون اینکه بداند چگونه از کتابخانه استفاده کند". عدم مهارت کافی در استفاده از کتابخانه و خودداری از مراجعه به کتابدار برای دریافت کمک، منجر به استفاده ناموفق از کتابخانه خواهد شد (بیگدلی، ۱۳۷۷). کتابداران کتابخانه‌های دانشگاهی باید وقت بیشتری را برای تعامل با کاربران خود و آموزش استفاده از کتابخانه به آنها بگذارند (بیگدلی، ۱۳۷۷).

درس آشنایی با کتابخانه و اصول کتابداری، یک دوره آموزشی است که در قالب دو واحد درسی توسط متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی، برای دانشجویان رشته‌های علوم تربیتی در دانشگاه‌های ایران ارائه می‌شود. هدف این درس، آشناسازی دانشجویان رشته علوم تربیتی با شیوه‌های بهره‌گیری از کتابخانه و نیز انواع خدمات و ابزارها در قلمرو علم اطلاعات و دانش‌شناسی است. ارزیابی درس ارائه شده، سبب می‌شود نسبت به بهبود دوره آموزشی و افزایش اثربخشی آن و نیز میزان رضایت فراگیران از شیوه آموزش و محتوای درس، اقدام گردد. این امر به مدرس دوره کمک می‌کند تا در دوره‌های آتی، محتوای درس و شیوه تدریس را ارتقاء بخشد. با توجه به اینکه میزان اثربخشی دوره آموزشی کتابخانه و اصول کتابداری بر دانشجویان رشته علوم تربیتی مشخص نیست، بنابراین، پژوهش حاضر در نظر دارد اثربخشی ارائه این

دانشجویان نیز عقیده دارند که ارزیابی اطلاعات گردآوری شده ضروری است. آنها همچنین نیازمندند که راهبردهای جستجو را گسترش داده و اطلاعات استفاده شده را برای آینده سازماندهی و ذخیره نمایند. در انتها این مقاله نیز پیشنهادهایی برای برگزاری دوره‌های آموزشی با همکاری کتابداران دانشکده برای دانشجویان ارائه شده است.

در مرور پیشینه‌های داخل کشور سودبخش و نیک‌کار (۱۳۸۴) به بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی بر رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان پرداختند. آنها بر این باورند که دانشجویان شناخت صحیحی از منابع اطلاعاتی و شیوه استفاده از آنها ندارند. نتایج پژوهش آنان، حاکی از آن است که برای برطرف کردن چنین مسئله‌ای باید به آموزش سواد و مهارت‌های اطلاع‌یابی در برنامه‌های درسی دانشگاه‌ها توجه شود. پریخ نیز در همان سال در مقاله‌ای به سنجش اثربخشی کارگاه‌های آموزشی مهارت‌های سواد اطلاعاتی در دانشگاه فردوسی مشهد پرداخت. نتایج به‌دست‌آمده از این مقاله نشان داد که به‌طور تقریبی، تمام دانشجویان به مهارت‌های سواد اطلاعاتی نیاز دارند و همچنین تفاوت معنی‌داری بین مهارت‌های سواد اطلاعاتی آنان قبل از شرکت در کارگاه‌ها و بعد از آن دیده شد (پریخ، ۱۳۸۴). همسو با پژوهش پریخ در پژوهش دیگری واکنش فراگیران از دوره‌های آموزشی کوتاه‌مدت کتابداران کتابخانه‌های آستان قدس رضوی شهر مشهد در طی سالهای ۱۳۸۶ الی ۱۳۸۷ ارزیابی گردید. در این پژوهش، ۲۴۹ نفر از کتابداران کتابخانه‌های آستان قدس رضوی شهر مشهد که در دوازده دوره کوتاه مدت آموزشی شرکت کرده بودند مورد مطالعه قرار گرفتند. نتایج این مطالعه نشان داد که فراگیران از برگزاری دوره‌های آموزشی کوتاه مدت رضایت کامل دارند (توکلی، ۱۳۸۹). در راستای پژوهش توکلی، در مطالعه‌ای دیگر، اثربخشی کارگاه‌های آموزشی سواد اطلاعاتی برای دانشجویان تحصیلات تکمیلی با رویکردی زمینه‌گرا بررسی گردید. نتایج این مطالعه که در آن از پیش آزمون و پس آزمون استفاده شده بود، نشان داد که گرچه در پیش آزمون گروه اول مشخص کردند که درک مناسبی از مفاهیم سواد اطلاعاتی ندارند ولی هر دو گروه در پس آزمون

ارسال برای برخی متخصصان حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، پایایی پرسشنامه نیز با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ، ۰/۹۳ محاسبه شد که نشان‌دهنده اعتبار بالای پرسشنامه است.

مرور پیشینه پژوهش

به‌منظور مرور پیشینه این پژوهش، پیشینه‌هایی که بر اثربخشی دوره‌های آموزشی که عمدتاً هم بر سواد اطلاعاتی تکیه دارند مرور گردید. در ادامه به برخی از مهم‌ترین این پیشینه‌ها اشاره می‌شود. در این بخش، پیشینه‌ها در دو بخش پیشینه‌های خارجی و داخلی مرور خواهد شد.

وایلدمورث و دیگران^۱ (۱۹۹۵) به‌منظور بررسی و ارزیابی رابطه بین دانش شخصی در حوزه تخصصی و مهارت جستجوی اطلاعات در همان حوزه؛ و همچنین بررسی رابطه بین مهارت جستجو و عملکرد پایگاه اطلاعاتی در رویکرد حل مساله، ۳۶ نفر از دانشجویان پزشکی دانشگاه کارولینای شمالی را مورد مطالعه قرار دادند. یافته‌های پژوهش نشان داد که شواهد کمی مبنی بر وجود رابطه بین دانش شخصی جستجوگر و عملکرد پایگاه اطلاعاتی وجود دارد. نتایج این پژوهش همچنین حاکی از آن است که برپایی و استفاده از دوره‌های آموزشی برای ارتقاء مهارت‌های جستجوی دانشجویان و آشنا کردن هرچه بیشتر آنان با پایگاه‌های اطلاعاتی و همچنین وجود رابط گرافیکی و شیوه جستجوی کاربرپسند هر پایگاه، بیش از دانش تخصصی دانشجویان می‌تواند آنان را در انجام جستجوهای مؤثر و موفقیت‌آمیزتر یاری نماید. در راستای این پژوهش، هادیمانی و راج‌گلی^۲ (۲۰۱۰) پژوهشی با عنوان "ارزیابی شایستگی دانشجویان دوره کارشناسی دانشکده کشاورزی در زمینه سواد اطلاعاتی: مطالعه موردی دانشگاه ریچر" انجام دادند. یافته‌ها نشان داد که اکثر پاسخگویان یعنی حدود ۹۴/۴۴ درصد از آنها توانایی تشخیص نیاز اطلاعات و مکان‌یابی اطلاعات مورد نیاز خود را دارند ولی به کمک کتابداران در این کار نیازمندند. ۸/۸۹ درصد از

مفاهیم را درک کرده و پاسخ‌های مرتبطی به سؤال‌ها دادند. هر دو گروه در پیش‌آزمون به مشکلاتی مانند روبرو شدن با بازیافت‌های زیاد، در برخی مواقع عدم کاربرد واژه‌های کلیدی که انتخاب می‌کنند و عدم توانایی در استفاده از بازیافت‌ها اشاره کردند. نتایج پس‌آزمون مشخص کرد که همه آنها از نتایج کارگاه رضایت داشته و دریافتند که چگونه دامنه موضوع را محدود کنند، به اطلاعات دست یابند و از آن در فرایند پژوهش استفاده نمایند (نادری، ارسطوپور و پریخ، ۱۳۹۰).

در ارتباط با این بحث، حسین قاسمی، دینانی، داورپناه و شعبانی‌ورکی (۱۳۸۶) در پژوهشی به هنجاریابی «استاندارد قابلیت‌های سواد اطلاعاتی» (ای سی آر ال) برای جامعه دانشگاهی ایران پرداختند. نتایج تحقیق آنها نشان داد که از نظر وضعیت سواد اطلاعاتی، اگرچه نمرات کسب شده در سطح قابل قبولی (میانگین بالاتر از ۳/۷) قرار دارد، بین دانشجویان رشته‌های علوم انسانی و غیر علوم انسانی، بین دانشجویان مناطق مختلف دانشگاهی، بین دانشجویان دختر و پسر و بین دانشجویان مقطع کارشناسی ارشد و دکتری تفاوت معنادار مشاهده می‌شود. میانگین کسب شده برای دانشجویان رشته‌های علوم انسانی، برای دانشجویان دختر، و برای دانشجویان دوره‌های دکتری بالاتر از هم‌تایان مورد مقایسه با آنان بوده است. در تحلیل محتوایی اسناد توسعه ملی نیز مشاهده شد که میزان توجه بسیار این اسناد به نقش اطلاعات و دانش در توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، توجه به برنامه‌ریزی برای توسعه و ترویج آموزش سواد اطلاعاتی - به‌ویژه برای دانشجویان تحصیلات تکمیلی - را ضروری می‌سازد.

به‌نظر می‌رسد که برگزاری دوره آشنایی با کتابخانه می‌تواند بر کاهش اضطراب کتابخانه‌ای دانشجویان اثرگذار باشد. در این زمینه، عرفان‌منش و بصیریان جهرمی (۱۳۹۰) در پژوهشی تأثیر آموزش مهارت‌های کتابخانه‌ای و تورهای آشنایی با کتابخانه بر اضطراب کتابخانه‌ای دانشجویان را در دانشگاه مالایای مالزی مورد بررسی قرار دادند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که اگرچه تفاوت معناداری در پیش‌آزمون سه گروه مورد بررسی وجود نداشته است، سطح

اضطراب کتابخانه‌ای دانشجویانی که در تورهای آشنایی با کتابخانه شرکت داشته‌اند به میزان معناداری کاهش یافته است. بررسی اضطراب کتابخانه‌ای پیش‌آزمون و پس‌آزمون دانشجویانی که در دوره آموزش مهارت‌های کتابخانه‌ای شرکت کردند بیانگر کاهش سطح اضطراب این دانشجویان است، اگرچه که میزان این کاهش در سطح معناداری نبود. در مجموع، تأملی بر پژوهش‌های پیشین نشان می‌دهد که برگزاری دوره‌های آموزشی استفاده از کتابخانه یا تقویت مهارت‌های سواد اطلاعاتی از سوی کتابخانه‌ها و کتابداران می‌تواند از یک سو در آشنایی بیشتر مراجعان و افراد غیرکتابدار با علم اطلاعات و دانش‌شناسی و نیز حرفه کتابدار، اثربخش باشد و از سوی دیگر، در توانایی آنها جهت بهره‌مندی بهینه از خدمات کتابخانه با در اختیار داشتن مهارت‌های سواد اطلاعاتی، تأثیرگذار خواهد بود. برگزاری چنین دوره‌هایی، چه در قالب کارگاه‌های آموزشی کوتاه مدت، چه در قالب تورهای بازدید از کتابخانه و چه به‌صورت یک نیم سال تحصیلی، باید سبب جذب افراد به کتابخانه و بهره‌گیری سودمند از آن شود.

یافته‌های پژوهش

در این بخش از پژوهش، یافته‌های پژوهش ارائه و به پرسش‌های پژوهش به ترتیب پاسخ داده خواهد شد. از مجموع ۵۸ نفر پاسخگو، ۴۲ نفر یعنی ۷۲/۵ درصد دانشجویان زن و ۱۶ نفر یعنی ۲۷/۵ درصد دانشجویان مرد بوده‌اند.

در پاسخ به پرسش اول پژوهش، میزان آشنایی دانشجویان با اهمیت اطلاعات در جامعه در جدول ۱ ارائه گردیده است:

جدول ۱. میزان آشنایی دانشجویان با اهمیت اطلاعات و دانش در عصر

اطلاعات

گروه‌ها	فروانی	درصد
خیلی زیاد	۹	۱۵/۵
زیاد	۲۰	۳۴/۵
متوسط	۲۷	۴۶/۶
کم	صفر	صفر
خیلی کم	۱	۱/۷
مجموع	۵۷	۹۸/۳

اعداد و ارقام موجود در جدول ۱ میزان درک از اهمیت اطلاعات و دانش را در عصر اطلاعات نشان می‌دهد. از مجموع ۵۷ نفر پاسخگو، ۲۷ نفر یعنی ۴۶/۶ درصد گزینه متوسط و ۲۰ نفر یعنی ۳۴/۵ درصد گزینه زیاد را انتخاب کرده‌اند. به نظر می‌رسد این درس تا حدودی توانسته است اهمیت اطلاعات و دانش را در عصر حاضر که عصر اطلاعات است به دانشجویان منتقل کند. بر اساس داده‌های موجود در جدول ۱، به نظر می‌رسد که دانشجویان مورد بررسی در این دوره، توانسته‌اند به صورت نسبی با مفهوم اطلاعات، اهمیت آن در جامعه و ضرورت بهره‌گیری از اطلاعات و دانش در عصر انفجار اطلاعات آشنا شوند و آن را درک کنند. آنها درک کرده‌اند که در جامعه اطلاعاتی، هر فرد نیازمند اطلاعات است و باید عدم قطعیت و تردید را به وسیله آگاهی و اطلاعات از بین برد.

پرسش دوم پژوهش حاضر به تاریخچه و اجزای کتاب می‌پردازد. این پرسش در چهار بخش ارائه گردیده است. بخش اول که به تاریخچه و پیشینه نگارش و خط مربوط می‌شود برای دانشجویان جذابیت چندانی نداشته است و تعداد اندکی گزینه‌های زیاد و خیلی زیاد را در این خصوص برگزیده‌اند. بخش دوم پرسش نشان می‌دهد که در زمینه آشنایی با تاریخچه

کتاب و سایر منابع اطلاعاتی، ۲۰ نفر یعنی ۵/۳۴ درصد گزینه متوسط و ۱۷ نفر یعنی ۳/۲۹ درصد، گزینه زیاد را برگزیده‌اند که می‌تواند بیانگر این امر باشد که دانشجویان مورد بررسی توانسته‌اند در این درس، با تاریخچه انواع محملهای اطلاعاتی از الواح گلین، طومارهای پاپیروس، کتابهای پوستی، کتابهای چاپی، مجلات و سایر منابع اطلاعاتی در عصر حاضر آشنا شوند. همچنین در بخش آشنایی با اجزای کتاب نیز از مجموع ۵۶ نفر پاسخگو، ۲۳ نفر گزینه زیاد و ۲۳ نفر یعنی ۳۹/۷ درصد گزینه متوسط را انتخاب کرده‌اند. آشنایی با اجزای کتاب نظیر جلد، شیرازه، صفحه عنوان، صفحه نیم‌عنوان، مشخصات فیا و غیره سبب می‌شود نگرش دانشجویان نسبت به مفاهیم مرتبط با کتاب تغییر کند و بتوانند دقیق‌تر و عمیق‌تر با ظاهر یک کتاب آشنا شوند. بخش آخر پرسش دوم نیز در رابطه با آشنایی با تاریخچه کتابخانه‌ها است. در این بخش ۲۱ نفر یعنی ۳۶/۲ درصد گزینه متوسط را در مورد آشنایی با تاریخچه کتابخانه‌ها انتخاب کرده‌اند. به نظر می‌رسد که این بخش از دوره، توانسته است تا حدودی دانشجویان را با تاریخچه پیدایش کتابخانه‌ها آشنا نماید و دانشجویان نسبتاً از این بخش استقبال نموده‌اند.

جدول ۲. میزان آشنایی دانشجویان با تاریخچه و اجزای کتاب

مجموع		خیلی کم		کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد		پرسش‌ها
Pr	f	Pr	f	Pr	f	Pr	f	Pr	f	Pr	f	
۱۰۰	۵۸	۵/۲	۳	۲۷/۶	۱۶	۵۰	۲۹	۱۲/۱	۷	۵/۲	۳	آشنایی با تاریخچه و پیشینه نگارش و خط
۱۰۰	۵۸	۵/۲	۳	۱۵/۵	۹	۳۴/۵	۲۰	۲۹/۳	۱۷	۱۵/۵	۹	میزان آشنایی با تاریخچه و سایر منابع اطلاعاتی
۹۶/۶	۵۶	۱/۷	۱	۶/۹	۴	۳۹/۷	۲۳	۳۹/۷	۲۳	۸/۶	۵	آشنایی با اجزاء کتاب
۹۸/۳	۵۷	۳/۴	۲	۲۵/۹	۱۵	۳۶/۲	۲۱	۲۵/۹	۱۵	۶/۹	۴	آشنایی با تاریخچه کتابخانه‌ها

است که دانشجویان در این درس، با وظایف، فعالیتها و نقش یک کتابدار در کتابخانه آشنا شده‌اند و درک کرده‌اند که وظیفه کتابدار، تنها امانت دادن کتاب نیست. بلکه می‌تواند یک راهنما، مشاور، و حامی آموزشی و تحقیقاتی کاربران نیز باشد.

پرسش سوم پژوهش در رابطه با آشنایی دانشجویان با کتابدار و حرفه کتابداری است که در جدول ۳ به آن پرداخته شده است. همان‌طور که در جدول مشاهده می‌شود ۳۰ نفر یعنی ۵۱/۷ درصد از افراد گزینه زیاد را در زمینه آشنایی با کتابدار و وظایف او انتخاب کرده‌اند. این یافته‌ها نمایانگر آن

ولی در این درس با جنبه‌های مختلف این رشته آشنا شده‌اند. داده‌های موجود در این جدول نشان می‌دهد که دانشجویان توانسته‌اند به‌صورت نسبی با این رشته و دروسی که دانشجویان رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی می‌آموزند آشنایی پیدا کنند.

در بخش آشنایی با علم اطلاعات و دانش‌شناسی نیز ۲۳ نفر یعنی ۳۹/۷ درصد از افراد گزینه متوسط و ۲۰ نفر یعنی ۳۴/۵ گزینه زیاد را در زمینه آشنایی با علم اطلاعات و دانش‌شناسی انتخاب کرده‌اند. دانشجویان این درس، هیچ آشنایی با این علم نداشتند و تصورشان از آن، بسیار مبهم بود

جدول ۳. میزان آشنایی دانشجویان با کتابداری و حرفه علم اطلاعات و دانش‌شناسی

مجموع		خیلی کم		کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد		پرسش‌ها
Pr	f	Pr	f	Pr	f	Pr	f	Pr	f	Pr	f	
۱۰۰	۵۸	۱/۷	۱	۳/۴	۲	۲۹/۳	۱۷	۵۱/۷	۳۰	۱۳/۸	۸	آشنایی با کتابدار و وظایف او
۹۸/۳	۵۷	۱/۷	۱	۱۰/۳	۶	۳۹/۷	۲۳	۳۴/۵	۲۰	۱۲/۱	۷	آشنایی با علم اطلاعات و دانش‌شناسی

پرسش چهارم پژوهش حاضر این است که درس آشنایی با کتابخانه و اصول کتابداری، تا چه میزان توانسته است دانشجویان رشته علوم تربیتی را با جنبه‌های مختلف خدمات فنی و عمومی کتابخانه آشنا کند؟

جدول ۴. میزان آشنایی دانشجویان با جنبه‌های مختلف خدمات فنی و عمومی

مجموع		خیلی کم		کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد		پرسش‌ها
Pr	f	Pr	f	Pr	f	Pr	f	Pr	f	Pr	F	
۱۰۰	۵۸	۳/۴	۲	۱۳/۸	۸	۴۶/۶	۲۷	۲۲/۴	۱۳	۱۳/۸	۸	آشنایی با خدمات فنی در کتابخانه‌ها
۱۰۰	۵۸	۵/۲	۳	۶/۹	۴	۳۶/۲	۲۱	۳۴/۵	۲۰	۱۷/۲	۱۰	آشنایی با خدمات عمومی در کتابخانه‌ها
۱۰۰	۵۸	۱/۷	۱	۱۲/۱	۷	۴۱/۴	۲۴	۳۴/۵	۲۰	۱۰/۳	۶	میزان آشنایی با بخش مرجع کتابخانه

عمومی کتابدار شامل تعامل با مراجعان، پاسخگویی به سؤالات آنها، شیوه برخورد با کاربران کتابخانه و غیره است آشنایی شده‌اند.

بخش آخر پرسش چهارم در رابطه با میزان آشنایی با بخش مرجع کتابخانه است. همان‌طور که در جدول مشاهده می‌شود ۲۴ نفر یعنی ۴۱/۴ درصد، گزینه متوسط و ۲۰ نفر یعنی ۳۴/۵ درصد گزینه زیاد را در خصوص آشنایی با بخش مرجع کتابخانه انتخاب کرده‌اند. این آمار نشان‌دهنده این است که دانشجویان با بخش مرجع کتابخانه که اساس خدمات عمومی و پاسخگویی به مراجعان را تشکیل می‌دهد آشنایی یافته‌اند.

پرسش پنجم پژوهش حاضر به آشنایی با انواع کتابخانه می‌پردازد.

بر اساس اطلاعات موجود در جدول ۴، ۲۷ نفر یعنی ۴۶/۶ گزینه متوسط و ۱۳ نفر یعنی ۲۲/۴ درصد گزینه زیاد را در خصوص آشنایی با خدمات فنی کتابخانه انتخاب کرده‌اند. این امر بیان می‌کند که دانشجویان رشته علوم تربیتی با خدمات فنی که شامل فهرست‌نویسی، رده‌بندی و مجموعه‌سازی است آشنا شده‌اند و همین امر به آنها کمک کرده است تا تصویر روشن‌تری از رشته کتابداری و وظایف کتابدار در ذهن خود داشته باشند.

در بخش دوم پرسش چهارم که به آشنایی با خدمات عمومی در کتابخانه می‌پردازد ۲۱ نفر یعنی ۳۶/۲ درصد گزینه متوسط و ۲۰ نفر یعنی ۳۴/۵ درصد گزینه زیاد را در خصوص آشنایی با خدمات عمومی کتابخانه انتخاب کرده‌اند. این امر نشان می‌دهد که دانشجویان مورد بررسی، با فعالیتها و وظایف

جدول ۵. آشنایی با انواع مختلف کتابخانه‌ها

گویه‌ها	فروانی	درصد
خیلی زیاد	۱۱	۰/۱۹
زیاد	۲۲	۹/۳۷
متوسط	۱۹	۸/۳۲
خیلی کم	۵	۶/۸
مجموع	۱	۷/۱

کتابخانه ملی و دانشگاهی، گزینه زیاد و ۱۹ نفر یعنی ۳۲/۸ درصد گزینه متوسط را انتخاب کرده‌اند. همچنین که دانشجویان مورد بررسی با انواع کتابخانه‌ها نظیر کتابخانه ملی، تخصصی، عمومی، دانشگاهی، و اهداف و کارکردهای هر یک از این کتابخانه‌ها و نوع کاربران آنها آشنا شده‌اند.

پرسش ششم پژوهش حاضر در مورد شیوه‌های جستجو در منابع چاپی و الکترونیکی است که در سه بخش به صورت جدول ۶ ارائه شده است.

ارقام موجود در جدول ۵ نشان می‌دهد که ۲۲ نفر یعنی ۳۷/۹ درصد از افراد در زمینه آشنایی با انواع کتابخانه‌ها نظیر

جدول ۶. میزان آشنایی دانشجویان با شیوه‌های جستجو در منابع و چاپی و الکترونیکی

پرسش‌ها	خیلی زیاد		زیاد		متوسط		کم		خیلی کم		مجموع	
	Pr	f	Pr	f	Pr	f	Pr	f	Pr	f	Pr	f
میزان آشنایی با ابزارهای سنتی جستجوی اطلاعات	۵	۸/۶	۲۴	۴۱/۴	۱۸	۳۱	۷	۱۲/۱	۱	۱/۷	۵۵	۹۴/۸
میزان آشنایی با منابع و پایگاه‌های اطلاعاتی فارسی و لاتین	۱۲	۲۰/۷	۲۲	۳۷/۹	۱۳	۲۲/۴	۱۰	۱۷/۲	۱	۱/۷	۵۸	۱۰۰
میزان آشنایی با شیوه‌های جستجو در موتورهای کاوش	۱۶	۲۷/۶	۲۱	۳۶/۲	۱۴	۲۴/۱	۴	۶/۹	۳	۵/۲	۵۸	۱۰۰

شده‌اند و می‌توانند در پیشبرد تحقیقات خود از این منابع بهره بگیرند.

بخش آخر پرسش ششم در خصوص آشنایی شیوه جستجو به وسیله موتورهای کاوش است که ۲۱ نفر یعنی ۳۶/۲ گزینه زیاد و ۱۶ نفر یعنی ۲۷/۶ درصد گزینه خیلی زیاد را انتخاب کرده‌اند. به این ترتیب، آنها توانسته‌اند با ابزارهای کاوش، مثل موتورها و ابرموتورهای کاوش و اصول منطق بولی و شیوه‌های جستجو در این ابزارها آشنا شوند و جستجوهای خود را در محیط وب به صورت هدفمند انجام دهند.

پرسش هفتم پژوهش حاضر به شیوه‌های بهره‌گیری از کتابخانه می‌پردازد. در این پرسش به پنج جنبه از شیوه‌های بهره‌گیری پرداخته می‌شود.

اطلاعات موجود در جدول ۶ نشان می‌دهد که در بخش آشنایی با ابزارهای سنتی جستجو، ۲۴ نفر یعنی ۴۱/۴ گزینه زیاد و ۵ نفر یعنی ۸/۶ درصد، گزینه خیلی زیاد را انتخاب کرده‌اند. این امر نشانگر آن است که آنها توانسته‌اند با ابزارهای سنتی بازیابی اطلاعات به خوبی آشنا شوند.

همچنین در بخش دوم پرسش ششم، ۲۲ نفر یعنی ۳۷/۹ درصد گزینه زیاد و ۱۳ نفر یعنی ۲۲/۴ درصد گزینه متوسط را در خصوص آشنایی با منابع و پایگاه‌های اطلاعاتی فارسی و لاتین نظیر پایگاه جهاد دانشگاهی، مگ ایران و ایراندک، اوپک کتابخانه ملی و ساینس دایرکت انتخاب کرده‌اند که نشان می‌دهد این دانشجویان به خوبی با این منابع اطلاعاتی آشنا

جدول ۷. میزان آشنایی دانشجویان شیوه‌های بهره‌گیری از کتابخانه

مجموع		خیلی کم		کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد		پرسش‌ها
Pr	f	Pr	f	Pr	f	Pr	f	Pr	f	Pr	f	
۱۰۰	۵۸	۳/۴	۲	۱۰/۳	۶	۴۳/۱	۲۵	۳۴/۵	۲۰	۸/۶	۵	میزان آشنایی با منابع مرجع
۹۸/۳	۵۷	۳/۴	۲	۱۳/۸	۸	۳۲/۸	۱۹	۲۹/۳	۱۷	۱۹	۱۱	آشنایی با نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای
۹۶/۵	۵۶	۱۲/۱	۷	۳۱	۱۸	۲۷/۶	۱۶	۱۷/۲	۱۰	۸/۶	۵	آشنایی با منابع الکترونیکی رایگان
۹۸/۳	۵۷	۱۲/۱	۷	۲۵/۹	۱۵	۳۶/۲	۲۱	۱۳/۸	۸	۱۰/۳	۶	آشنایی با نمایه‌نامه‌ها
۱۰۰	۵۸	۶/۹	۴	۱۵/۵	۹	۳۱	۱۸	۳۴/۵	۲۰	۱۲/۱	۷	آشنایی با چکیده‌نامه‌ها

همین دلیل، حدود ۲۵ نفر گزینه‌های کم و خیلی کم را در خصوص آشنایی با منابع الکترونیکی رایگان برگزیده‌اند.

همچنین در بخش آشنایی با نمایه‌نامه‌ها، ۲۱ نفر یعنی ۳۶/۲ درصد گزینه متوسط و ۱۵ نفر یعنی ۲۵/۹ درصد گزینه کم را انتخاب کرده‌اند. نمایه‌ها به‌عنوان ابزارهای بازیابی سریع اطلاعات از درون کتابها و مجلات به دانشجویان معرفی شدند. هر چند به‌طور نسبی با این ابزارها آشنا شدند ولیکن به‌نظر می‌رسد به خاطر تخصصی بودن کار نمایه‌ها، درک کارکرد این ابزار برای آنها کمی مبهم بوده است که ۲۲ نفر گزینه‌های کم و خیلی کم را انتخاب کرده‌اند.

در انتها در خصوص آشنایی با چکیده‌نویسی، ۲۰ نفر یعنی ۳۴/۵ درصد گزینه زیاد و ۱۸ نفر یعنی ۳۱ درصد گزینه متوسط را انتخاب کرده‌اند. به‌نظر می‌رسد بحث چکیده‌نویسی که با خلاصه کردن و استخراج مطالب مهم یک مقاله، پایان‌نامه و کتاب مرتبط است برای دانشجویان مورد بررسی قابل توجه بوده است و درصد بالایی از آنها با این شیوه آشنا شده‌اند به گونه‌ای که ۲۷ نفر یعنی ۴۶/۶ درصد از پاسخگویان، در مجموع، گزینه‌های خیلی زیاد و زیاد را انتخاب کرده‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری

بحث آموزش به کاربران موضوعی نیست که به تازگی مطرح شده باشد. سالهاست که موضوع آموزش کتابشناختی و آموزش استفاده از کتابخانه در حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی رواج دارد و کم و بیش، این فعالیت توسط متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی انجام می‌شود. این آموزش، دلیل بر عدم نیاز به کتابداران نیست. بلکه فرایند بهره‌گیری از کتابخانه

آمارهای موجود در جدول ۷ نشان می‌دهد که دانشجویان مورد بررسی، با منابع مرجع نظیر واژه‌نامه‌ها، زندگی‌نامه‌ها، اطلسها، دستنامه‌ها، دایره‌المعارفها و غیره آشنایی نسبتاً بالایی پیدا کرده‌اند که در مطالعات و تحقیقات خود می‌توانند از آنها بهره بگیرند.

در بخش دوم پرسش هفتم که به آشنایی با نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای می‌پردازد ۱۹ نفر یعنی ۳۲/۸ درصد گزینه متوسط و ۱۷ نفر یعنی ۲۹/۳ درصد گزینه زیاد را در خصوص آشنایی با نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای نظیر سیمرغ انتخاب کرده‌اند. این امر نشانگر آن است که دانشجویان توانسته‌اند با اصول بهره‌گیری از نرم‌افزارهای کتابخانه به‌ویژه نرم‌افزار کتابخانه دانشگاه شهید بهشتی تحت عنوان سیمرغ، آشنا شوند. چگونگی جستجو از طریق نرم‌افزار، رزرو الکترونیکی و تمدید مدت زمان امانت کتاب، از جمله مواردی بوده است که دانشجویان طی جلسه آشنایی با نرم‌افزار کتابخانه‌ای آموخته‌اند.

در خصوص آشنایی با منابع الکترونیکی رایگان، ۱۸ نفر یعنی ۳۱ درصد گزینه کم و ۱۶ نفر یعنی ۲۷/۶ درصد گزینه متوسط را انتخاب کرده‌اند. هر چند بهره‌گیری از منابع الکترونیکی رایگان می‌تواند به‌عنوان یک مکمل منابع اطلاعاتی مورد استفاده دانشجویان باشد ولی به‌نظر می‌رسد در این قسمت دانشجویان چندان نتوانسته‌اند با این نوع منابع به خصوص پایگاه مجلات الکترونیکی رایگان ارتباط برقرار کنند. شاید بتوان این مساله را چنین توجیه کرد که این دانشجویان در آغاز تحصیل خود هستند و هنوز به استفاده از منابع اطلاعاتی در انجام پایان‌نامه و تحقیقات، نیاز جدی پیدا نکرده‌اند و به

توضیح و سپس، مهارت‌های بهره‌گیری از کتابخانه‌ها و منابع اطلاعاتی چاپی و الکترونیکی به آنها آموزش داده می‌شود.

در عصر حاضر، تقاضاهای مکرری برای آموزش کاربران کتابخانه‌ها وجود دارد. در حقیقت، آموزش مراجعان یکی از وظایف کتابداران است. دیانی (۱۳۸۳) عقیده دارد حرفه‌هایی مانند آموزش، مددکاری اجتماعی، و کتابداری و اطلاع‌رسانی؛ بهبودبخش هستند. در این حرفه‌ها متخصصان مهارت‌هایی مشابه مهارت‌های خود در مشتریان به وجود می‌آورند، با این هدف که آنها از دانش برای اعمال کنترل بر زندگی یا تعلیم خود بهره‌گیرند. بنابراین، کتابداری که یک حرفه مشارکتی و مشتری‌مدار است اصلی‌ترین رسالت آنها تسهیم و تسهیل در دسترسی به دانشی است که مشتری به آن احتیاج دارد، می‌تواند نقش قابل‌تأملی در آموزش مهارت‌های بهره‌گیری از کتابخانه و شناساندن وظایف کتابدار به کاربران داشته باشد. باید توجه داشت در کتابخانه‌های داخل کشور، آموزش کاربران هنوز چندان مورد توجه قرار نگرفته است. هر چند ممکن است که برخی کتابخانه‌های تخصصی و دانشگاهی، تورهای بازدید از کتابخانه و معرفی خدمات آن را برای دانشجویان تازه وارد برگزار کنند، ولی این آموزش کوتاه که غالباً ممکن است بیش از دو ساعت نیز نباشد برای تقویت مهارت بهره‌گیری از کتابخانه و مهارت سواد اطلاعاتی کاربران کفایت نمی‌کند.

منابع

بیگدلی، زاهد (۱۳۷۷). آموزش استفاده از کتابخانه‌های دانشگاهی. فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات. پاییز و زمستان. صص: ۵۹-۴۹.

توکلی، ثامن (۱۳۸۹). ارزیابی واکنش فراگیران از دوره‌های کوتاه مدت آموزش کتابداران کتابخانه‌های عمومی آستان قدس رضوی بر اساس سطح اول مدل کرک پاتریک. شمس. شماره ۶-۲. قابل دسترس در: <http://tinylink.ir/x9q4>. تاریخ دسترسی: ۲۹ خرداد ۱۳۹۲.

پریخ، مهری، ارسطوپور، شعله و نادری، محمد رامین (۱۳۹۰). اثربخشی کارگاه‌های آموزشی سواد اطلاعاتی برای دانشجویان تحصیلات تکمیلی: پژوهشی با رویکرد زمینه‌گرا، پژوهشنامه

را توسط کاربران تسهیل می‌نماید. بیگدلی (۱۳۷۷) به نقل از کمپ بیان می‌کند که یک برنامه آموزشی مطلوب برای کاربران باید گذشته، حال و آینده آنها را پوشش دهد و بر اساس نیازها و خواسته‌های آنان باشد. بدین معنی که این برنامه‌های آموزشی باید متناسب با تحصیلات، تجارب، مهارت‌ها و شرایط سازمانی و آموزشی کاربران باشد.

پریخ (۱۳۸۴) نیز در مقاله خود اشاره نموده است که مدتهاست بحث آموزش کاربران و سواد اطلاعاتی مطرح شده است. آموزش سواد اطلاعاتی از آنجا که شیوه و مهارت تفکری را آموزش می‌دهد که هر فرد بتواند به حل مشکلات خود پردازد و منابع مورد نظر خود را بازیابی کند ضروری به نظر می‌رسد.

پژوهش حاضر نشان داد که برگزاری دوره آموزشی آشنایی با کتابخانه و اصول کتابداری برای دانشجویان رشته علوم تربیتی، تاحدودی برای آنها اثربخش بوده است. بیشترین اثربخشی این درس، به اصول چکیده‌نویسی، شیوه تنظیم فهرست منابع، آشنایی با ابزارهای پیشرفته جستجو در محیط وب و مهارت‌های بهره‌گیری از کتابخانه مرتبط بوده است. در ارزشیابی میزان یادگیری شرکت‌کنندگان در دوره‌های آموزشی باید به اندازه‌گیری اصولی واقعیتها، فنون و نگرشها پرداخته شود. به همین منظور، همان‌گونه که کوبی (۱۳۸۳) بیان کرده است بهتر است نام درس آشنایی با کتابخانه و اصول کتابداری به آموزش کاربران منابع اطلاعاتی یا آموزش سواد اطلاعاتی تغییر یابد. به خاطر اینکه قرار نیست دانشجویان پس از اتمام این دوره کتابدار شوند که اصول کتابداری به آنها آموزش داده می‌شود. به نظر می‌رسد می‌توان به‌طور خیلی مختصر در یک جلسه به دانشجویانی که این درس را می‌گذرانند توضیح داد که منظور از خدمات فنی و عمومی در کتابداری چیست ولی هدف اساسی این درس، بهره‌مندی کارآمد از کتابخانه است و آموزش کتابشناختی در عصر حاضر، آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی به دانشجویان است. دانشجویان در این درس، پس از اینکه با کلیاتی در خصوص آشنایی با تاریخچه نگارش و خط، پیدایش کتاب و کتابخانه‌ها، و انواع مختلف کتابخانه‌ها آشنا شدند، درباره نقش و وظایف کتابداران در کتابخانه‌ها برای آنها

قاسمی، علی حسین، دیانی، محمد حسین، داورپناه، و محمدرضا، شعبانی ورکی، بختیار (۱۳۸۶). «استاندارد قابلیت‌های سواد اطلاعاتی» (ای سی آر ال) برای جامعه دانشگاهی ایران. فصلنامه مطالعات تربیتی و روانشناسی. شماره ۳. اسفند. صص: ۷۵-۹۸.

کوکبی، مرتضی (۱۳۸۳). طرحی پیشنهادی برای درس آشنایی با کتابخانه و اصول کتابداری. مشهد، همایش آموزش استفاده‌کنندگان و توسعه سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌ها، مراکز اطلاع‌رسانی و موزه‌ها.

کتابداری و اطلاع‌رسانی. سال اول، شماره ۲، پاییز و زمستان. صص: ۲۰۱-۲۲۴.

دیانی، محمد حسین (۱۳۸۳). سر سخن: حرفه بهبود بخش. فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی. شماره ۳. پاییز. صص: ۱-۲.

سودبخش، لیلا، نیک کار، ملیحه (۱۳۸۴). تأثیر آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی بر رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان. فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات. سال شانزدهم، شماره ۶۳. پاییز. صص: ۵۳-۵۸.

Kemp, D. Alasdair (1990). "User" user education in academic libraries in Hugh Fleming. London: The Library Association.

Hadimani, B. Manjunath; Rajgoli, Iqbalahmad U (2010). Assessing information literacy competence among the undergraduate students of college of Agriculture, Raichur: a case study, Journal of library & information technology, 30 (2) , 70-78.

Wildemuth, Barbara M. ,et al (1995). Medical students personal knowledge, searching, proficiency and database use in problem solving. Journal of the american society for information science, 46 (8) , 590-607.